

której, oraz jej zasięgu, nie we wszystkich segmentach społecznych istnieje consensus). Wskazane przez Konrada Waloszyka w Planecie nie tylko ludzi koncepcje ekofilozoficzne, stanowią ciekawą, erudycyjnie zaprezentowaną różnorodność opcji i nurtów, w ramach postmodernistycznej wizji ekologicznego humanizmu przyszłości. Ujawniają one tyleż fakt kryzysu światopoglądu konsumpcyjnego, alienację wobec niego, jak i próby modyfikacji zastanej rzeczywistości. Świata współczesnemu – towarzyszą różne koncepcje światopoglądowe, wiele odmian stylów życia, w tym również postawy buntu i protestu wobec zastanego modelu życia. Ruchy kontestatorskie przyoblekają się w rozmaite formy, wiele z nich jednak w sposób trwały wpłynęło na przemianę powszechnie obowiązujących hierarchii wartości. Problemy kształtującej się świadomości ekologicznej, jako wyraz postmodernizmu, to kwestia rozstajnych dróg, związanych z dotychczasowym rozwojem. Rozdroże cywilizacji, na którym się właśnie znajdujemy, skłania do postawienia między innymi takich pytań, które zostały postawione, oraz do próby odpowiedzi na nie.

Marek Żyromski (rec.): Anna Kotlarska-Michalska, T. Rusanen, P. Niemelä, Poczucie bezpieczeństwa społecznego w świetle badań polsko-fińskich, Poznań 1997, s. 174, 82 tabele.

Jak zaznaczyła to we wstępie A. Kotlarska-Michalska „niniejsza praca zbiorowa jest efektem kilkuletniej współpracy między Studium Pracy Socjalnej Instytutu Socjologii UAM w Poznaniu a Departamentem Nauk Społecznych Uniwersytetu w Kuopio” (s. 7). Pisanie prac zbiorowych jest zawsze *ipso facto* zadaniem niełatwym. Tym bardziej więc należy, i to już na początku niniejszego omówienia, wysoko ocenić podjęty trud badawczy. Zadanie było tym bardziej ambitne, iż dotyczyło współpracy międzynarodowej. Wprawdzie, jak podkreślono we wstępie „badania fińskie jak i badania polskie zostały przeprowadzone przy pomocy analogicznego narzędzia badawczego i na podobnej wielkości populacjach, co umożliwiło dokonanie porównania” (s. 7). Jeszcze jednak na tej samej stronie dowiadujemy się, iż „zgodnie z przyjętymi przez siebie założeniami autorzy fińscy skoncentrowali uwagę na analizie siły wpływu dwóch zmiennych – płci i wieku, pomijając znaczenie czynników ekonomiczno-społecznych. A właśnie one silniej zdeterminowały poczucie niepewności badanych Polaków”. (s. 7). W związku z tym wydaje się właściwe i celowe osobne przeanalizowanie rozdziałów napisanych przez A. Kotlarską-Michalską (8), a następnie rozdziałów prezentujących wyniki badań fińskich (Rusanen 7, Niemelä 1 oraz 1 rozdział wspólnie z Rusanenem).

Już w pierwszym rozdziale opracowanym przez A. Kotlarską-Michalską uwidacznia się odmienne podejście polskiej autorki do badanych problemów. Prezentowane kwestie i wyniki szczegółowych badań empirycznych osadzone są bowiem na szerokim tle teoretycznym, wchodzącym zarówno w zakres problematyki socjologicznej, jak też i mieszczącym się w obrębie zainteresowań pracy socjalnej. Właśnie takiego głębokiego osadzenia teoretycznego bardzo brakuje w rozdziałach opracowanych przez badaczy z Finlandii. Pierwszy z rozdziałów napisanych przez A. Kotlarską-Michalską, zatytułowany „bezpieczeństwo społeczne jako kategoria polityki społecznej i pojęcie socjologiczne”, wskazuje nie tylko na teoretyczną podstawę badań, ale także na dążenie do integracji obu (wskazanych w tytule rozdziału) dyscyplin naukowych. Ukazano rozumienie pojęcia bezpieczeństwa społecznego zarówno w pracach teoretycznych (polskich i obcych), jak też i w dokumentach oficjalnych (konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy). „Można, jak sądzę, badać poczucie bezpieczeństwa analizując oceny dokonane przez jednostki znajdujące się w różnych sytuacjach życiowych a dotyczące możliwości realizacji uznawanych wartości, w zakresie najpilniejszych potrzeb biologicznych, ekonomicznych, kulturowych, edukacyjnych, w zakresie swobody podejmowania decyzji życiowych, w zakresie kondycji psychofizycznej i w zakresie optymizmu życiowego w patrzeniu na przyszłość. Taka koncepcja została przyjęta w badaniach, których wyniki stanowią podstawę niniejszego opracowania” (s. 22). Następny rozdział napisany przez A. Kotlarską-Michalską prezentuje „przedmiot i cele badań porównawczych nad poczuciem bezpieczeństwa w Poznaniu”. Badania te zostały przeprowadzone w listopadzie 1994 roku, przy zastosowaniu techniki wywiadu kwestionariuszowego przeprowadzanego przez ankietera. Po przedstawieniu szeregu szczegółowych celów badań, stwierdzono iż „generalnym celem badań przeprowadzonych w Poznaniu było poznanie jak życie w środowisku miejskim (różnej wielkości) w różnych krajach wpływa na poczucie pewności, poczucie bezpieczeństwa jego mieszkańców. Jak silnie wywiera wpływ na poczucie zagrożenia w sferze osobistej, rodzinnej, zawodowej i społecznej. Przedmiotem badań był zatem stan świadomości mieszkańców środowiska wielkomiejskiego w zakresie poczucia bezpieczeństwa socjalnego i społecznego – stan odczuwanych zagrożeń, barier, negatywnych skutków aktualnej sytuacji ekonomicznej, zdrowotnej i społeczno-zawodowej” (s. 26).

Kolejne rozdziały prezentują kwestie szczegółowe wchodzące w zakres pojęcia bezpieczeństwa społecznego, a mianowicie:

- „samopoczucie społeczne a subiektywna ocena życia” (s. 45);
- „poczucie bezpieczeństwa i zagrożeń w sferze życia zawodowego” (s. 55);
- „stosunki międzyludzkie jako sfera bezpieczeństwa i zagrożenia” (s. 83);
- „uwarunkowania poczucia niepewności w aktualnym życiu” (s. 111);
- „poczucie bezpieczeństwa związanego z przyszłością” (s. 120).

Także badacze fińscy rozpoczynają prezentację wyników swych badań (przeprowadzonych już w roku 1992) od rozdziału o charakterze teoretycznym: P. Niemelä, „Pojęcie poczucia bezpieczeństwa i poczucia zagrożenia” (s. 9). Jednak lektura tego rozdziału stwarza wyraźne uczucie niedosytu – jest on zdecydowanie zbyt skrótowy i syntetyczny. Rozróżniono tradycyjne poczucie bezpieczeństwa (związane z zagrożeniem militarnym) oraz społeczne poczucie bezpieczeństwa („państwo dobrobytu”) i bezpieczeństwo ekologiczne. Następnie przedstawiono „założenia projektu badawczego realizowanego w Finlandii” (rozdział wspólny P. Niemelä i T. Rusanen s. 23). „W projekcie badań przyjęto założenie o konieczności poznania przejawów zagrożenia w różnych dziedzinach życia codziennego” (s. 23). Uwzględniono takie kwestie jak: zdrowie, stosunki międzyludzkie, życie zawodowe, sytuacja ekonomiczna, edukacja, warunki mieszkaniowe, polityka społeczna, sytuacja międzynarodowa, środowisko naturalne oraz dziedzina wartości. Problemy te zostały zaprezentowane w kolejnych rozdziałach pracy (napisanych przez T. Rusanena):

- „poczucie zagrożenia ze względu na sytuację ekonomiczną” (s. 37);
- „poczucie zagrożenia ze względu na stan zdrowia w Finlandii i w Polsce” (s. 65);
- „poczucie zagrożenia ze względu na środowisko zamieszkania” (s. 71);
- „poczucie zagrożenia z powodu zjawisk patologicznych” (s. 76);
- „zagrożenie poczucia bezpieczeństwa ze względu na środowisko naturalne” (s. 93);
- „poczucie zagrożenia spowodowane sytuacją na świecie” (s. 97);
- „poczucie bezpieczeństwa w sferze wartości i idei” (s. 103) – autorem tego rozdziału wyjątkowo jest P. Niemelä.

Niewątpliwie bardzo potrzebny w publikacji wydanej w Poznaniu jest rozdział ukazujący „ogólne informacje o Finlandii i fińskim systemie zabezpieczeń społecznych” (T. Rusanen s. 29). Dzięki temu możemy się przekonać jak wiele jeszcze zostało w Polsce do zrobienia w tej dziedzinie.

Formę podsumowania badań i zakończenia pracy stanowi niewątpliwie rozdział napisany przez A. Kotlarską-Michalską: „Globalny obraz poczucia bezpieczeństwa i zagrożeń w świetle badań porównawczych” (s. 131). Przede wszystkim wskazano na znaczenie, ale jednocześnie i na trudności prowadzenia badań porównawczych. „W świetle uzyskanych danych można stwierdzić, że nie można zbudować globalnego obrazu poczucia bezpieczeństwa posługując się pojedynczymi wskaźnikami dotyczącymi wybranych wartości, sfer aktywności ludzkiej, doświadczeń życiowych czy planów na przyszłość” (s. 131). Okazało się, iż poczucie zagrożenia jest pozytywnie skorelowane z wielkością organizmu miejskiego – Poznaniacy o wiele częściej niż mieszkańcy niewielkiego Kuopio wskazują na uciążliwość życia w środowisku miejskim (hałas, zanieczyszczenie środowiska, przestępczość). „Środowisko wielkomiejskie ob-

niza wyraźnie poczucie bezpieczeństwa poprzez wysokie koszty utrzymania mieszkania, uciążliwości komunikacyjne i brak poczucia prywatności w wielorodzinnym typie zabudowy miejskiej” (s. 132). Dużym źródłem zagrożenia poczucia bezpieczeństwa okazał się problem alkoholowy – i to nie tylko w wypadku Polaków, ale i Finów. Jednak „badania polsko-fińskie dowiodły, że poczucie bezpieczeństwa najsilniej wiąże się z położeniem materialnym badanych. Sfera życia ekonomicznego jest zdecydowanie częstszym źródłem niepewności życiowej Polaków niż Finów” (s. 132). Bardzo silnie uwidacznia się też obawa przed bezrobociem, chociaż u Finów pojawia się także obawa przed zmianą pracy.

Omawiana publikacja zakończona jest wykazem cytowanej literatury (s. 136-142) oraz aneksem, zawierającym szereg tabel, które nie zmieściły się już w zasadniczym tekście pracy (s. 143-174).

Obok interesującej prezentacji problematyki bezpieczeństwa społecznego, analizowana książka stanowi także przykład trudności podejmowania badań porównawczych, zwłaszcza w wymiarze międzynarodowym. W szczególności trudno mówić o adekwatnym porównaniu Kuopio z Poznaniem skoro w mieście fińskim, liczącym zaledwie około 80 tys. mieszkańców, bezrobocie sięga aż 24%. Tym bardziej więc dziwi skupienie uwagi badaczy fińskich jedynie na czynniku płci i wieku. Nawet zagrożenia zdrowotne fińskiego społeczeństwa skorelowano tylko z wiekiem i płcią badanych osób; jedynie wyjątkowo pojawia się odniesienie do sytuacji zawodowej (s. 107). Bardzo cenne jest natomiast zamieszczenie krótkiego szkicu o funkcjonowaniu systemu zabezpieczeń społecznych w Finlandii, gdyż są to kwestie niewątpliwie obce dla polskiego czytelnika. Prezentacja badań polskich jest niewątpliwie bardziej dojrzała pod względem metodologicznym i mocniej osadzona w tradycji teoretycznej socjologii i pracy socjalnej. Pewnym niewielkim niedociągnięciem wydaje się natomiast brak odniesienia danych do średniej pensji w okresie badań, gdyż przy ciągle jeszcze znacznym poziomie inflacji trochę trudno zorientować się w sile nabywczej ówczesnych dochodów polskich rodzin. Dobrze natomiast, że w badaniach polskich porównano Poznań z sytuacją w skali całego kraju (s. 48). Należy także wspomnieć o dwóch drobnych uchybieniach o charakterze redakcyjnym: w bibliografii nie pojawiają się wszystkie pozycje cytowane w przypisach (np. A. Miszalska, A. Toffler); fiński produkt narodowy brutto to jednak raczej 120 miliardów dolarów USA a nie bilionów (s. 37). Oczywiście te drobne uchybienia absolutnie nie umniejszają znaczenia omawianej publikacji. W dodatku dzięki jasnemu i zrozumiałemu językowi, wolnemu od uciążliwego i często niezrozumiałego naukowego żargonu, książka ta może zostać też w pełni polecona jako lektura dla studentów socjologii i studium pracy socjalnej.